

УДК 94:355.48«1944»

**КАВАЛЕРИСТИ
В НАСТУПАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЯХ
УКРАЇНСЬКИХ ФРОНТІВ У 1944 РОЦІ
CAVALRYMEN IN THE OFFENSIVE OPERATIONS
OF THE UKRAINIAN FRONTS IN 1944**

Грицюк В. М.,

кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідного центру воєнної історії, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського (Київ, Україна), e-mail: skifwo@email.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9877-1900>

Hrytsiuk V. M.,

Candidate of Historical Sciences, PhD (military history), Associate Professor, Leading Researcher of the Scientific Research Center «Military History» National Defence University of Ukraine (Kyiv, Ukraine), e-mail: skifwo@email.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9877-1900>

Мета історичних студій – розкрити маловідомі сторінки радянського «воєнного мистецтва» та на фактологічному матеріалі висвітлити масове застосування кавалерійських частин, з'єднань та навіть об'єднань у наступі радянських військ на Правобережній Україні у 1944 році. У статті досліджується участь кавалерійського корпусу у складі 2-го Українського фронту в Корсунь-Шевченківській наступальній операції.

Ключові слова: Друга світова війна, кавалерія, Українські фронти, наступальна операція.

The purpose of historical studies is to highlight the little-known pages of the Soviet «military art» and, in fact, to disclose the massive use of cavalry units, unions and even associations in the attack on Soviet Union troops in the Right Bank Ukraine in 1944. The article examines the participation of the cavalry corps in the 2-nd Ukrainian Front in the Korsun-Shevchenkivsky offensive operation.

Keywords: Second World War, cavalry, Ukrainian fronts, offensive operation.

Проблема застосування в операціях Другої світової війни такого специфічного роду військ як кавалерія, дослідження форм і способів її дій ще не знайшло належного місця у вітчизняному науковому дискурсі. Ця тематика певною мірою відображена у мемуарній літературі та спогадах учасників подій [4; 5; 6], наукових студіях П. Странсера, О. Грильова, І. Тюленева та інших [1; 3; 8]. Значні масиви документів щодо участі радянських кавалерійських частин, з'єднань та об'єднань зберігаються в російських архівах досі недоступні науковій спільноті. З невеликою їх частиною автору пощастило ознайомитись ще до сучасної збройної агресії Російської Федерації проти України [10–14].

Мета здійсненої автором наукової розвідки – розкрити маловідомі сторінки радянського «воєнного мистецтва» та на фактологічному матеріалі висвітлити масове застосування кавалерійських частин, з'єднань та навіть об'єднань у наступі радянських військ на Правобережній Україні у 1944 році.

В операціях Першої світової війни кавалерію використовували в основному для маневру та глибоких рейдових дій в тилу противника. У

30–ті роки ХХ століття деякі радянські військові теоретики вважали, що місце і роль кавалерії у сучасних умовах значно трансформувалися [2; 7]. На зміну кавалерії прийшов вік моторизації. Механізовані з'єднання та об'єднання мали стати основною рухомою силою на оперативному та стратегічному рівні.

Однак реалії війни були іншими. Кавалерія масово використовувалася в операціях не тільки 1941–1942 років. Так, через брак танків та, відповідно, танкових та механізованих з'єднань, взимку 1944 року у Корсунь–Шевченківській операції був задіяний 5-й гвардійський Донський козацький кавалерійський корпус (далі – 5 гв. кк) у складі трьох кавалерійських дивізій, які складались з кавалерійських полків (далі – кд, кп). Якщо 11–та та 12–та гв. кд іменувались донськими козаками, то 63–тя, яка комплектувалась переважно українцями зі звільнених територій, іменувалась просто – кавалерійська дивізія. Командиром корпусу був генерал-майор О. Селиванов [6, с. 99–113].

5 гв. кк був переданий до складу 2-го Українського фронту зі складу 4-го Українського фронту директивою Ставки ВГК [9, арк. 8–9]. У той час командував фронтом, І. Конєв у мемуарах напише, що кавалерійські об'єднання та, зокрема, 5 гв. кк не та кіннота, яка була раніше. У кожній кавалерійській дивізії був танковий полк (21 танк) та артилерійсько-мінометний полк у складі 8–ми 76–мм гармат і 18–ти 120–мм мінометів [5, с. 96]. Однак з підсумковою доповіді 5 гв. кк про бойові дії в Корсунь–Шевченківській операції [8] слідує, що танкові полки кавалерійських дивізій через застарілу матеріальну частину активної участі в бойових діях не брали. Артилерійсько-мінометні полки не мали ефективних протитанкових засобів та протиповітряного прикриття, тому «не відповідали вимогам сучасного бою» [10, арк. 39].

735 км марш із району м. Каховка в район станції Знамянка частини кавалерійського корпусу здійснювався своїм ходом з 31 грудня по 25 січня 1944 року. У ніч на 26 січня ескадрони завершили втягуватися в район зосередження. У донесеннях частин відмічається значна стомленість людей та коней. Необхідно було відгодувати виснажених тварин та дати відпочити людям [10, арк. 38].

Однак розпорядженням командуючого фронтом вже наступного ранку (26.1.1944 р.) кавалерійський корпус спрямовувався до ділянки прориву з подальшими глибокими рейдовими діями у ворожому тилу. Природно, що командування кавалерійського корпусу, його дивізій та полків не встигло належним чином упорядкувати людей, коней, техніку, автотранспорт і обози. Прорив здійснювався військами 2-го Українського фронту на ділянці до 8 км по фронту між селами Капітонівка та Тишківка. У нього мав увійти 5-й гв. кк, для оточення німецького угруповання по внутрішньому кільцю. Головний удар спрямовувався у напрямку Лебедин, Шпола, Звенигородка [3, с. 55].

Противник, розгадавши намір радянського командування, атаками танкових частин і піхоти до кінця дня 26 січня закрити прорив та відрізав

радянські танкові частини, які через нього встигли пройти [11, арк. 11].

З ранку 27 січня до місця прориву підійшли кавалеристи 11 і 63 кд. Штурм оборони гітлерівців розпочався в ніч на 28 січня. Полки 63 кд наступали на Тишківку. Залишивши коней в укриттях по ярах та балках, кавалеристи наступали в пішому строю. У нічному бою 63-я кд штурмом оволоділа селом Тишківкою. Однак згодом вона була оточена противником й утримувала село протягом двох діб. Кавалеристи відбили до 40 контратак сильного танкового угруповання противника. Зв'язок з дивізією обірвався, кавалерійські полки зазнали великих втрат у людях [13, арк. 5].

27–28 січня 11-а кд оволоділа селом Капітонівка. Під час цього бою дивізії відбила до 14 контратак противника силою від роти до батальйону, підтриманих 6–20 танками «Тигр» і самохідними гарматами «Фердинанд».

Командувач фронтом генерал-армії І. Конєв, одержавши доповідь про те, що фронт закритий і «воріт прориву» немає, що 63-я кд заблокована, 39-й кп 11-ї кд зім'ятий танками противника, втратив до двох шабельних ескадронів, не повірив обставинці, що склалась, і наполягав на подальшому наступі. І. Конєв бачив такий вихід з обстановки – кавалеристи мали здолати танковий заслон гітлерівців і повторно прорвати їх оборону.

29 січня з'єднання 5-го гв. кк у взаємодії з піхотою і танками таки пробіли коридор шириною 3–5 км в обороні противника. Тисячі вершників кинулись у нього, щоб проникнути у глибину німецької оборони, здійснити рейдові дії та замкнути внутрішнє кільце оточення навколо черкасько–миронівського угруповання противника (так воно спочатку іменувалося у бойових документах). Подолавши цей вузький коридор, що прострілювався ворогами з усіх боків, частини корпусу вийшли в район Шполи, Лебедина і отримали можливість вільного маневру.

30 січня відповідно до бойового розпорядження 12-а кд швидким кидком вийшла в район Бурти і свої діями не дала противнику прорватися до Шполи [12, арк. 58]. Пробившись до Шполи, козаки з'єдналися з танкістами окремих бригад 5-ї танкової армії, які прорвалися туди раніше і вели бій в оточенні.

11-та кд пройшовши з боями через села Терешки, Ховківка, Топильно, Ханьков, Лебедищев, Товста зімкнулась з частинами 180-ї сд 1-го Українського фронту у районі с. Моргунов [6, с. 106].

63-я кд, діючи на лівому фланзі корпусу, вийшла до південної країни містечка Ольшана, замкнувши внутрішнє кільце оточення противника [14, арк. 20]. Полки 63-ї кд упродовж 5 діб, до 5 лютого вели запеклі вуличні бої та зрештою оволоділи сильно укріпленим вузлом опору противника Ольшана. У цих боях кавалеристи 63-ї кд, які переважно були українцями, зустрілися в шабельному бою з донськими козаками, що служили нацистам. Була знищена сотня 5-го добровольчого донського козачого кавалерійського полку. Згадана сотня козаків, які воювали на німецькому боці, належала

до козачих добровольчих формувань, так званого добровольчого козачого корпусу генерала фон Паннвіца, котрий прийняв у свій склад понад 20 тис. донських козаків.

Після Ольшани козаки наступали на Городище. Безупинні дощі змінювалися хурделицями, нехарактерне для цієї пори року потепління перетворило дороги на багнисте місиво. Один із козачих офіцерів-артилеристів лейтенант А. Шляпников, так описував ті дні: «На густе грузле місиво перетворився жирний український чорнозем. А по цьому місиву в гарматних запряжках – коні й люди. Коні не йдуть – пливуть на животах. Батарейці теж упряглися у шлейки і тягнуть, тягнуть гармати в одній запряжці з конями. Буває, падають, знесилені, і відразу в болоті засинають... коні й люди...» [6, с. 108].

У спогадах заступник начальника корпусної розвідки гвардії майор О. Жук писав: «Дороги розквасило неймовірно. Болото затікає за халяви. Артилерія і танки відстали. Виручають коні. Повільно, але заповзято просуваємося вперед. Хоч чорт його маму знає, де тепер цей «перед». Ми вже билися фронтом на захід, на схід, на південь. Тепер наступаємо на північ. І кругом – уперед!» [6, с. 108].

Оточений ворог намагався вирватися з кільця, з відчаєм приречених рвався на захід [4, с. 170–185]. У цей же час із заходу для деблокування оточеного угруповання командувач групи армій «Південь» спрямував до 11 танкових дивізій Вермахту та СС. На зовнішньому фронті оточення їм перегородили дорогу дві з половиною радянські танкові армії із шести танкових армій, які були на той час у РСЧА.

На внутрішньому фронті оточення з 14 лютого частини корпусу вели кровопролитні бої по стримуванню противника, що здійснював спроби прорватися. Того дня козаки під Новою Будю і Комарівкою відбили дев'ятнадцять атак ворога. Особливо відзначився у боях за Нову Буду 41-й кавалерійський полк [6, с. 108]. Нова Буда кілька разів переходила із рук в руки. Тут загинув командир бельгійської мотобригади СС «Валлонія» Люсьєн Ліпперт. Його тіло було винесене валлонцями до Гнилого Тікича і далі за рятувальну лінію. Комбрига «валлонців» змінив Леон Дегрель [4, с. 175].

У ніч з 16 на 17 лютого погода різко змінилася. Сильний мороз зі сніжними заметілями накрив поле бойовища. Близько 50 тис. гітлерівців на вузькій ділянці фронту кинулися у прорив з оточення, націлившись на Почапінці, Лісянку, Поблизу с. Шендерівка, на Бойковому полі й у Почапінській балці, розігрався фінал корсунь-шевченківського побоїща.

Протягом ночі та дня 17 лютого кавалеристи здійснювали кінні атаки на колони німецьких солдатів і офіцерів, які прагнули з'єднатися з танковими частинами, що йшли на виручку оточених військ. Козаки вогнем зі стрілецької зброї та у шабельному бою знищували ворогів. Командир бригади СС «Валлонія» Леон Дегрель з жахом описав зустріч з козаками: «Ми ... побачили

сотні кавалеристів, які котилися з південно–східного схилу. Я взяв бінокль і чітко розрізним форму кавалеристів – це були козаки. Я побачив їх низьких шустрих коней. Вони кинулися нам у тил та закружляли в усіх напрямках. Ми закам’яніли від жаху...» [4, с. 186].

Командувач оточеного німецького угруповання генерал Вільгельм Штеммерман загинув при прориві. Його відшукали серед маси трупів німецьких солдатів й офіцерів прямо в полі, у пришляховому рівчаку. Отже сумнівним видається твердження радянських енциклопедичних видань про те, що німецькі генерали та офіцери втекли з «котла» на літаках та у броньовиках і залишили на вірну погибель своїх солдатів.

Кавалеристи в Корсунь–Шевченківській операції виконували не характерні завдання. Зокрема, козачі командири 27 лютого 1944 року, виконуючи наказ старшого командування, порушуючи всі канони застосування кавалерії та, зрештою, всупереч здоровому глузду, повели ескадрони в шабельну атаку на німецькі танки під Капітонівкою та Тишківкою. У той же час командувач 2–м Українським фронтом І. Конев тільки 29 лютого доповів «на гору» про введення ним у прорив 5 гв. кк з метою розвитку успіху в глибині оперативного шиккування противника.

У книзі І. Тюленева «Радянська кавалерія в боях за Батьківщину» проміж рядків проглядається відношення автора до цього епізоду дій кавалерії на фронтах радянсько–німецької війни. Він зауважив, що тактика кавалерії в Корсунь–Шевченківській операції була вельми різноманітною. Козакам довелося діяти і в кінному, і в пішому, і в змішаному строю [8]. Після 735–км маршу без належного у таких випадках тридобового відпочинку кавалерійські дивізії корпусу з боями подолали ще більш як 200 км.

До висновків щодо масового застосування кавалерії та рівня радянського військового мистецтва у переможний третій період війни варто віднести положення звітної доповіді по бойових діях штабу 5–го гв. кк та його з’єднань у Корсунь–Шевченківській операції, яка у радянській історіографії позиціонується як зразок воєнного мистецтва.

1. Введення кавалерійського корпусу у прорив проводилося на занадто вузькій ділянці прориву 3–6 км. Ворота прориву обстрілювалися артилерійсько–мінометним вогнем противника з усіх боків.

2. Командування фронту запізнилося ввести кавалерійський корпус у прорив. До моменту введення у прорив кавалерійського корпусу, танки пройшли вперед, а противник устиг закрити ворота прориву, кавалерійський корпус змушений був проводити прорив самотужки.

3. Командування фронту не підсилило кавалерійський корпус танками. Артилерія хоча і була додана, але в бою не брала участі, застрягнувши на дорозі. Дії корпусу авіацією не прикривалися.

4. Було відсутнє чітке керівництво взаємодією піхоти, танковою армією і кавалерійським

корпусом як у момент входу в прорив, так і в наступні дні боїв.

5. У ході операції командуванням фронту кавалерійський корпус був підпорядкований командуючому 4–ї армії, який використовував корпус в інтересах армії і кидав з однієї ділянки на іншу, де нависала загроза і кризова обстановка.

6. Танкові полки корпусу участі у боях не брали через поганий технічний стан і загубилися в дорозі на марші і лише в останній день, 17 лютого в атаці на німців взяли участь 6 танків 71–го тп.

7. Штаб кавалерійського корпусу і штаби дивізій недостатньо керували боєм, були фіксаторами обстановки. Штаб корпусу був неуккомплектований, оперативне відділення не підібране, відділи не злагоджені.

8. Тил працював погано, оперативної обстановки не знав. Штаб тилу не керував, задач не ставив і накази не віддавав. Перед операцією запаси у з’єднаннях склали 1,0 боєкомплекту, 2–3 заправки паливом, 5 дободач продфуража. Поповнення запасів у ході операції здійснювалось в основному за рахунок трофеїв. Підвіз проводився неорганізовано. Транспорти застрягали в дорозі. Чіткого керування і плану переміщення тилів не передбачалося. Евакуація поранених проходила погано. Поранені нагромаджувалися і потрапляли під артилерійський обстріл в районі містечка Лебедин. Тили з’єднань не тільки не забезпечили операцію матеріально, але навіть не змогли організовано розподілити трофейні продовольство, фураж, боеприпаси [10, арк. 38–49, 72].

Однак, ведучи безупинні, напружені маневрені і завзяті бої у складі військ 2–го Українського фронту по оточенню і знищенню Корсунь–Шевченківського угруповання військ противника, у винятково важких метеорологічних умовах (дощі, тумани, суцільне бездоріжжя, сильні морози, сніжні заметілі), 5–й гв. донський козачий корпус зіграв певну роль по оточенню і знищенню противника. У кризовій ситуації 14–17 лютого з’єднання та частини корпусу перекидалися на найбільш загрозливі ділянки як внутрішнього, так і зовнішнього фронтів.

Отже, радянське військове керівництво у завершальний період Другої світової війни у ході наступальних операцій Українських фронтів та вигнання нацистів з України масовано використовувало кавалерійські з’єднання та об’єднання. У їх тактиці та оперативному мистецтві значним чином переважали способи та форми застосування кавалерії часів Першої світової війни. Застосування кавалерії безпосередньо у Корсунь–Шевченківській операції супроводжувалося ігноруванням принципів воєнного мистецтва, прорахунками фронтового і армійського керівництва, бездарними рішеннями та ігноруванням особливостей специфічного роду військ.

Список використаних джерел

1. Strassner, P. 1988. 'European volunteers: the 5. SS–Panzer–Division 'Wiking', J. J. Fedorowicz Publishing, 316 p.

2. 'Боевой устав конницы РККА', 1938, Москва: ГИЗ, Ч.1., 133 с.
3. Грылев, АН., 1970. 'Днепр – Карпаты – Крым. Освобождение Правобережной Украины и Крыма в 1944 году', Москва: Наука, 352 с.
4. Дегрель, Л., 'Русская кампания 1941–1945'. [online] Доступно: file:///E:/Leon_Degrelle_RUS_PS.pdf. [Дата звернення 11 грудня 2018].
5. Конев, И.С., 1991. 'Записки командующего фронтом', Москва: Воениздат, 602 с.
6. Серобаба, ВЯ., 1975. 'Глубокий рейд' в Корсунь–Шевченковская битва, Киев: Политиздат Украины, с.99–113.
7. Соколов, ГИ., 1940. 'Боевые действия конницы', Москва: ГИЗ, 228 с.
8. Тюленев, ИВ., 1957. 'Советская кавалерия в боях за Родину', Москва: Воениздат, 302 с.
9. 'Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации' (дали ЦАМО РФ), Ф.132, Оп.2642, Спр.36.
10. 'ЦАМО РФ', Ф.5 гв.кк, Оп.67424, Д.2.
11. 'ЦАМО РФ', Ф.5 гв. кк, Оп.67424, Д.149.
12. 'ЦАМО РФ', Ф.63 кд, Оп.22035, Д.3.
13. 'ЦАМО РФ', Ф.63 кд, Оп. 23086, Д.11.
14. 'ЦАМО РФ', Ф.63 кд, Оп.29628, Д.2.

References

1. Strassner, P. 1988. 'European volunteers: the 5. SS-Panzer-Division 'Wiking'', *J. J. Fedorowicz Publishing*, 316 p.
2. 'Boevoy ustav konnitsyi RKKA, 1938 (Battle Regulations of the Red Army cavalry)', Moskva: HYZ, Ch.1., 133 s.
3. Grylev, AN., 1970. 'Dnepr – Karpatyi – Kryim. Osvobozhdenie Pravoberezhnoy Ukrainyi i Kryima v 1944 godu (Dnieper – Carpathians – Crimea. Liberation of the Right-Bank Ukraine and Crimea in 1944)', Moskva: Nauka, 352 s.
4. Dehrell, L., 'Russkaya kampaniya 1941–1945 (Russian campaign 1941–1945)'. [online] Dostupno: file:///E:/Leon_Degrelle_RUS_PS.pdf. [Data zvernennia 11 hrudnia 2018].
5. Konev, YS., 1991. 'Zapiski komanduyushego frontom (Front commander notes)', Moskva: Voennyizdat, s.96.
6. Serobaba, VIa., 1975. 'Glubokiy reydy v Korsun–Shevchenkovskaya bitva (Deep raid in the Korsun–Shevchenko battle)', Kiev: Politizdat Ukraini, s.99–113.
7. Sokolov, GY., 'Boevyie deystviya konnitsyi (Cavalry fighting)', Moskva: HYZ, 1940. – 228 s.
8. Tiulenev, Y.V., 'Sovetskaya kavaleriya v boyah za Rodinu (Soviet cavalry in the battles for the Motherland)', Moskva: Voennyizdat, 1957, 302 s.
9. 'Tsentralnyiy arhiv Ministerstva oborony Rossiyskoy Federatsii (dali TsAMO RF) (Central Archive of the Ministry of Defense of the Russian Federation)', F. 132, Op. 2642, Spr.36.
10. 'TsAMO RF', F.5 hv.kk, Op.67424, D.2.
11. 'TsAMO RF', F.5 hv. kk, Op.67424, D.149.
12. 'TsAMO RF', F.63 kd, Op.22035, D.3.
13. 'TsAMO RF', F.63 kd, Op. 23086, D.11.
14. 'TsAMO RF', F.63 kd, Op.29628, D.2

* * *